“A l’antiguitat la religió conviu amb la màgia”

Parlem amb Alejandra Guzmán Almagro, professora agregada de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona. Recentment ha visitat l’ICAC per fer la conferència “Artes magicae i el Més Enllà: defingere, maleficere, invocare, exorcizare”, en el marc del seminari “Posthumum. Pràctiques funeràries i escatologia en època romana”. És autora del llibre *Fantasmas, apariciones y regresados del más allá. De la Antigüedad a la época moderna*.

Com és que una filòloga clàssica escriu un llibre sobre fantasmes?
Sempre m’ha interessat el món sobrenatural a l’antiguitat, que inclou la màgia, el més enllà, les creences, la religió… Hi ha una religió oficial però conviu amb rituals dins de la màgia, que són el resultat d’un sistema de creences. Mai ha estat clara la frontera entre religió, superstició i màgia.

D’on neix la recerca?
Gràcies a un contracte Ramón y Cajal vaig fer un estudi sobre el lèxic d’aquest tema, sobretot llatí, i sobre la pervivència i recepció en altres èpoques d’aquesta creença que els difunts poden tornar al món dels vius.

És recurrent al llarg de la història?
Sí, es va repetint fins a l’edat mitjana i el Renaixement, tant la creença que els morts venen al món dels vius, com els rituals i les formes de protecció. Encara al segle XVII, fins i tot en obres ja racionalistes s’hi recullen suposats retorns de morts. Però amb l’eclosió de la ciència el segle següent ja es condemnen les supersticions, tot i que continuen, com reflecteix la literatura.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Perquè són connaturals a la condició humana?
És una de les principals inquietuds: què passa després, què passa si no fem els rituals correctes als difunts, què passa amb les morts violentes... I què passa amb les cases encantades, preocupació que comença en època antiga i dura fins ara, tenint tecnologia!

Parla'ns d'aquests rituals als morts.
En època romana hi ha un seguit de rituals obligatoris que en època cristiana esdevenen rituals i sacraments que s'han de tributar als morts. Si no, poden tornar, reclamar venjança... El tabú a Grècia ja hi és, però a Roma és més complex i es barreja amb creences orientals, que també tenien tot un sistema de protecció contra el retorn dels morts.

Coberta del llibre d'Alejandra Guzmán, publicat a Sans Soleil Ediciones.

Tot és per la por que fessin mal als vius?
Sí, també els morts propers (els Manes, 'ancestres, avantpassats'). El calendari romà preveia tot un seguit de festes en honor dels morts, com la diada de Tots Sants actual: cerimònies de purificació. També s'havien de purificar les cases on s'hi moria algú. Hi ha el cas que exposa Quintilià, un orador del segle I dC, d'una dona a qui cada nit se li apareixia el fantasma del fill, i el seu

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

home el va fer exorcitzar perquè no ho volia. La por ve perquè els vius no poden estar amb els morts, és una transgressió, és antinatural.

Esoterisme pur!
Sí, hi ha la contraposició entre els rituals exotèrics, oberts, de cara enfora, a la llum del dia, vinculats a la religió, i els rituals esotèrics, tancats, de portes endins, obscurs, secrets, vinculats a pràctiques màgiques.

I a càrrec de les dones.
Sí, la dona és fonamental. A Grècia i Roma la màgia negra s'atribueix a dones, que són les que tenen la capacitat d'invocar els morts, de fer el mal d'ull, de transformar els homes en bèsties en la literatura grega... Arriba fins als processos contra la bruixeria d'època moderna!

Ens n'han arribat restes arqueològiques?
Sí, tenim restes per invocar els morts en operacions màgiques, sobretot tauletes de plom. S'hi inscrivien textos màgics o malediccions i es dipositaven en tombes. A Tarragona se n'han trobat. Són peces molt valuoses arqueològicament, documentades en context funerari.

Quines altres restes hi ha, a part de tauletes?
D'evidències n'hi ha moltes. Amulets, inscripcions màgiques també sobre pedra (a *Emerita Augusta*, per exemple), una inscripció en marbre invocant una divinitat infernal per castigar un lladre... Però el més habitual és el plom, que és un material mal·leable i barat. Sovint s'ha trobat acompanyat de figuretes amb claus màgics.

Claus!
Sí, ben bé com si fos vudú. Però amb claus també tenim evidències per procurar que un mort no aparegués o no tornés. Claus de ferro clavats per fixar-los a la tomba.

Tan indesitjable era la tornada?
El mort no ha de tornar. També als nens se'ls posaven pedres, al pit o als ulls, perquè si morien abans d'hora podien tornar i no convenia. Encara que la persona fos molt estimada, havia d'estar ben enterrada. Els morts no es poden tocar, la religió ja ho procura, i d'aquí tota la ritualitat al voltant del mort.

Tauleta del segle V dC en grec i llatí amb el dibuix de la divinitat infernal Hècate, conservada al Museo civico archeologico (Bolonya). Font: Wikipedia.

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Els mèdiums sí que hi entren en contacte.
Sí, en grec s'hi refereixen amb el terme *goetes*, en llatí *nigromantes* ('endevinador per morts') i també *magos*, mot grec usat en llatí. A Roma és delicte i es condemna. La comunicació amb la mort és considerada màgia, totalment esotèrica i prohibida. Després de l'època clàssica serà bruixeria o nigromància: invocar els morts i fer-los parlar.

Text i retrat: Carme Badia i Puig